

“De kiezer heeft altijd gelijk”

Geldt dat ook voor Vlaams Blok-kiezers ?

Leo Lagrou

Het is opmerkelijk dat politici van de democratische partijen geneigd zijn de schuld op zich te nemen voor het succes van het Vlaams Blok. Toen een journalist Mark Eyskens om zijn mening vroeg over de reden van dat succes, was zijn antwoord: “De kiezer heeft altijd gelijk”. Oorzaak en remedie liggen dus bij de kiezer. Als de andere partijen er in slagen de noden te achterhalen die mensen er toe aanzetten voor het Vlaams Blok te stemmen, ligt de oplossing voor het grijpen: de andere partijen moeten dan maar evenzeer of beter nog dan het Blok aan die noden pogen tegemoet te komen.

Dat lijkt mij al te simplistisch. Het Blok behaalde op 8 oktober nu al de derde grote overwinning op rij; telkens werd diezelfde diagnose gesteld en werden dezelfde plechtige beloften gedaan. Tevergeefs. De diagnose moet dus breder worden gesteld of dieper.

NOOD AAN VEELZIJDIGE DIAGNOSE

Er werden al veel pogingen ondernomen om het succes van extreem-rechts te verklaren.

Dat probleem doet zich trouwens in meerdere Europese landen voor en werd dan ook uitvoerig becommentarieerd en onderzocht. Iedere diagnose belicht een facet. Het geheel draagt bij tot een meer genuanceerd inzicht en biedt wellicht een basis voor gepast handelen. Mijn reflectie werd geïnspireerd door de visie van gemeenschapspsychologen op extreem-rechtse sociale bewegingen. Dat is uiteraard ook maar één aspect. Ik wil daarbij ook benadrukken dat de huidige marketingbenadering van “de kiezer heeft altijd gelijk” ook een belangrijk facet belicht en dus haar waarde heeft.

DIAGNOSE VAN HET VLAAMS BLOK ALS PARANOÏDE SOCIALE BEWEGING

In zijn boek: *Social psychology of social movements* (Londen, Methuen, 1965) construeerde Hans Toch een typologie van sociale bewegingen. De extreem-rechtse brengt hij onder bij het paranoïde type. Zulke bewegingen brengen, enerzijds, een negatieve boodschap: wij worden omringd door gevaren, bedreigd door

Leo Lagrou is academisch directeur van het Hoger Instituut voor de Arbeid en emeritus hoogleraar aan de KU Leuven. Als gemeenschapspsycholoog bestudeert hij de invloed van de maatschappelijke context op het psychologisch functioneren van mensen.

complotten, wij moeten ons te weer stellen. Anderzijds is er ook een positieve boodschap: wij hebben sterke leiders, vormen een hecht blok, zijn onverschrokken. Een doorlichting van het Vlaams Blok met behulp van die typologie kan nieuwe perspectieven bieden, zowel voor inzicht als voor aangepaste actie.

Bij een diagnose van het Blok als sociale beweging vragen wij ons eerst af wat mensen gevoelig of vatbaar maakt voor zijn lokroep, zijn appèl. De tweede vraag is dan hoe het programma-aanbod inspeelt op die gevoeligheid. Wij besluiten met de vraag naar een mogelijk alternatief: de kansen van de andere politieke partijen om de overloop van kiezers naar het Blok in te dijken en om kiezers terug te winnen.

ONZEKERHEID EN ANGST ALS VOEDINGSBODEM

Gevoelens van onzekerheid en angst blijken een grote rol te spelen in de motivatie van mensen om zich aan te sluiten bij extreemrechtse bewegingen. Voor wat de recente opgang van het Blok betreft, moet men zich bijgevolg afvragen waarom mensen zich nu onzeker en angstig voelen en of dat nu méér het geval is dan vroeger. Die vraag kan aanleiding geven tot zeer uitvoerige maatschappijkritische beschouwingen, maar ik zal mij hier beperken tot wat mij het meest markant lijkt.

ONZEKERHEID VAN DE KANSARMEN

Vooreerst zijn er de mensen die door de mazen vallen van het vangnet van de sociale zekerheid, zoals langdurig werklozen, ouderen met een klein pensioen, alleenstaande moeders, armen. Het ligt voor de hand dat zij zich in de steek gelaten voelen door de samenleving – zeg

Leo Lagrou

Het Blok biedt zijn kiezers een krachtige en erg giftige cocktail aan, die onveiligheidsgevoelens opwekt en hebzucht aanwakkert.

”

maar door de overheid – en volmondig instemmen met het Blok dat de politici niet geïnteresseerd zijn in het welzijn van de kleine man, dat ze corrupt zijn en alleen hun eigen zakken willen vullen. De stelling dat de kiezer altijd gelijk heeft, geldt vooral voor deze categorie. Deze mensen kunnen

slechts opnieuw vertrouwen krijgen in de democratische partijen als hun noden opgevangen worden. Deze potentiële kiezers hebben echter maar een beperkt aandeel in het succes van het Blok. Ook al zijn er gaten in ons sociaal vangnet, toch werkt het nu beter dan vroeger en de gaten worden meer en meer gedicht. Deze groep van noodlijdenden is dus ongetwijfeld kleiner dan vroeger. Niet alleen is er thans meer welvaart, er zijn ook gunstige vooruitzichten. Wij horen wat het gemiddeld inkomen betreft tot de top van de meest welvarende landen. Er is meer vraag naar arbeidskrachten – ook naar minder geschoolde – en de overheidsschuld daalt. Een dergelijke context is normaliter niet gunstig voor anti-democratische bewegingen. Doorgaans floreert extreemrechts immers vooral bij crisis en miserie, zoals dat het geval was in de jaren dertig en ook nu weer bij de implosie van de Sovjet-Unie.

VERLIES VAN VERTROUWDE ROUTINES

In onze samenleving worden angst en onzekerheid dus niet alleen – misschien zelfs niet in de eerste plaats – veroorzaakt door materiële noden. Velen die het relatief goed hebben, zijn nu angstig en onzeker omwille van de veranderingen in hun leefwereld en de moeilijkheid om zich daar telkens weer bij aan te passen. Het is een gemeenplaats te zeggen dat onze maatschappij aan een zeer snel tempo verandert. Er worden nu veel hogere eisen gesteld aan het aanpassingsvermogen in de werk- en

leefsituatie dan tien, twintig jaar geleden. De informatie- en communicatietechnologie komt in de plaats van gepersonaliseerde dienstverlening: elektronische kaarten en automaten vervangen loketbedienden. Het werk-middelen en de dienstverlening worden onop-houdelijk gereorganiseerd. Vertrouwde instellingen fusioneren, krijgen nieuwe namen en andere functies. Gevolg is dat alle burgers permanent moeten leren, voortdurend op hun hoede moeten zijn voor veranderingen, zich telkens weer nieuwe informatie - denk aan de gebruiksaanwijzing van nieuwe apparaten - moeten eigen maken. Dat massaal en intensief veranderingsproces wordt alom voorgesteld en aangeprezen als een succesverhaal. In de eerste plaats door de reclame die het verbruik van al dat nieuws moet stimuleren, maar ook door de werkgevers, de onderwijswereld, de overheid die het levenslang leren bestempelen als een noodzaak en als een voorrecht. Die massale nadruk op 'aanpassing door leren' is oorzaak van angst en onzekerheid bij mensen die moeizaam leren en nood hebben aan de hun vertrouwde omgeving. Vooral ouderen voelen zich bedreigd door die druk tot verandering. Het rustig aan doen, betekent: kunnen terugvallen op vertrouwde routines. De uitspraak "het zal mijn tijd wel duren" geldt nu niet meer. Zo maakt de invoering van de euro op slag een reeks routines op gebied van betalingsverkeer ongedaan. Velen zien daar erg tegen op. Die verandering is dan ook een bron van zeer veel ongenoegen over het beleid van de politici die hen dat aandoen.

VERSCHUIVINGEN IN LEVENSOPVATTINGEN EN WAARDEN

Meer nog dan verstoring van vertrouwde gewoonten veroorzaken veranderingen in le-

vensopvattingen en waardepatronen intense angst en onzekerheid. Dat geldt vooral voor mensen die opgroeiden met die zekerheden en daar nood aan hebben. Zij verwachten van de overheid dat die zal waken over onaantastbare waarden en normen en stellen vast dat ze zich in wetgeving en sanctionering aanpast aan het veranderend normbesef. Dat is o.m. het geval voor de beleving van homo- en hetero-seksualiteit, voor echtscheiding en alternatieve gezinsvormen, voor abortus en euthanasie, voor drugsgebruik. Mensen die ontredderd zijn door die stroom van veranderingen, verontwaardigd door wat zij ervaren als een teloorgang van normbesef, zijn zeer vatbaar voor de boodschap van extreem-rechts dat wij moeten terugkeren naar vroeger, vasthouden aan tradities, respect hebben voor het verleden. Verder, dat wij de nieuwlichters moeten wantrouwen, dat de overheid stuurloos is en zich op sleeptouw laat nemen. De rechtse boodschap houdt in dat wij invloeden van buiten moeten weren. Wij moeten vooral de eigen vertrouwde taal en cultuur koesteren en die afschermen van vreemde invloeden. Ruimere internationale gemeenschappen worden afgewezen: EU en UNO bijvoorbeeld.

Dit gevoel van ongenoegen over de permanente druk tot aanpassing van opvattingen, normen en waarden levert een groot stemmenpotentieel voor extreem-rechts op. Die groep is zeer verscheiden en dus moeilijk te definiëren.

Leo Lagrou

De manipulatieve (onethische) wervingsstrategie van het Vlaams Blok verklaart mee zijn doorbraak.

”

KERN VAN EXTREEM-RECHTS: GEKRENKTE TROTS

Voor tal van pioniers van extreem-rechtse bewegingen was het opstarten van zo'n beweging hun revanche op maatschappelijke veranderingen waardoor zij achterop raakten of

uitgerangeerd werden. Zij liepen een achterstand op die zij niet meer kunnen goedmaken. Dat is het geval bij bruuske en ingrijpende politieke wijzigingen ten gevolge van oorlogen of revoluties. De verliezende partij wordt dan immers uitgerangeerd, denk aan de Vlaamse burgers die collaboreerden met de bezetter. Hun straf – door hen omschreven als repressie – leidde tot sociale degradatie. Velen van hen kwamen uit de sociale bovenlaag, genoten vóór – en zeker tijdens – de oorlog aanzien en welstand. Door de repressie verloren zij hun bezit en hun werk en voelden zij zich afgewezen door hun omgeving. Die degradatie trof niet alleen de collaborateurs zelf, maar ook hun kinderen. Het is dan ook niet te verwonderen dat vele kernleden en stichters van het Blok mensen zijn met een collaboratieverleden. Zij lijden onder ‘gekrenkte trots’. Zij die zichzelf zagen als de leiders van het volk vervielen tot ‘paria’s’.

Ook de naoorlogse dekolonisatie bracht paranoïde, extreem-rechtse bewegingen voort. Dekolonisaties – vaak het resultaat van een verloren burgeroorlog – leidden tot een degradatie van ex-kolonialen, vergelijkbaar met die van gewezen collaborateurs. Na de nederlaag van het Franse leger in Algerije keerde een miljoen kolonialen terug naar het moederland. Die groep verbitterde *piets noirs* vormde de kern van het extreem-rechtse *Front National*. Deze mensen werden immers sociaal ‘gedegradeerd’ en voelden zich in de steek gelaten (in extreem-rechtse bewoordingen: ‘de dolk in de rug gestoken’ of ‘verraden’) door het politiek *establishment*. Zowel de veroordeelde collaborateurs als de uitgedreven ex-kolonialen idealiseren het verleden. Zij dromen van de positie

die zij toen bekleedden, niet alleen van de materiële welstand, maar ook van het ideeëngoed, de waarden en normen van toen.

FRUSTRATIE VAN WIE ZICH MOEILIJK KAN AANPASSEN

Ingrijpende sociaal-economische wijzigingen kunnen aanleiding geven tot sociale degradatie, vergelijkbaar met de teloorgang na een politieke nederlaag. Dat is bijvoorbeeld het geval voor kleine winkeliers die niet kunnen optornen tegen de grootwarenhuizen. Het waren die kleine middenstanders die Poujade, uitbater van een kleine boekhandel in Noord-Frankrijk, de wind in de zeilen gaven. Zijn poujadistische scheldpartij wordt gezien als de voorloper van het *Front National*.

Onzekerheid en angst als gevolg van de druk tot aanpassing geldt voor vele mensen die moeilijk in een bepaalde categorie kunnen ondergebracht worden. Zo zijn er werknemers die het niet meer zien zitten om zich na zoveel jaren dienst nog om te scholen of zich nog in een nieuwe structuur in te voegen: hoeft dat nu nog, kunnen ze ons niet met rust laten?

Er is ook de snel aangroeiende groep van ouderen en gepensioneerden die het niet alleen moeilijk hebben met de nieuwe technologie, maar vooral met de veranderde leefwijzen en waardepatronen. Die verschuivingen zijn oorzaak van spanningen en ongenoegen in de relaties tussen generaties: grootouders moeten de zorg voor kleinkinderen opnemen, terwijl zij menen dat de moeder beter zou stoppen met werken. Zeer veel ouderen zijn dan ook geneigd om te stemmen voor extreem-rechts. Van de jongeren kan men ver-

Leo Lagrou

De massale nadruk op ‘aanpassing door leren’ is oorzaak van angst en onwettendheid bij mensen die moeizaam leren en nood hebben aan de hun vertrouwde omgeving. ”

Leo Lagrou

De rechtse boodschap houdt in dat wij invloeden van buiten moeten weren. ”

wachten dat zij meer open staan voor veranderingen en zich aangesproken voelen door de *challenge* die daarvan uitgaat. Dat is ongetwijfeld het geval voor de begaafden en succesvollen die de kansen voor het grijpen hebben. Zij hebben vooral een boodschap aan het neo-liberaal discours. De snelle ontwikkelingen maken echter ook heel wat jongeren onzeker en angstig. Zij die moeilijk leren of niet gemotiveerd zijn tot leren, passen zich moeilijk aan veranderingen aan.

HOE SPEELT DE POLITIEK IN OP DIE ONZEKERHEID?

Het lijkt vanzelfsprekend dat politieke partijen inspelen op die massale onzekerheid, op de angst voor veranderingen. Het is immers volkomen legitiem dat mensen die zich moeilijk aanpassen, die gehecht zijn aan tradities ook de kans krijgen om op te komen voor hun belangen, bijvoorbeeld door te stemmen voor een conservatieve partij. In een democratie moeten burgers die competitief ingesteld zijn, die aansturen op innovatie en verandering een consensus zoeken met medeburgers die gesteld zijn op zekerheid en veiligheid. Dat massaal gevoel van onzekerheid en angst als gevolg van het huidig veranderingsproces hoeft dus niet noodzakelijk te leiden tot een doorbraak van extreem-rechtse partijen. En toch is die er: bij ons en in een aantal Europese regio's. In andere dan weer niet, bijvoorbeeld in Franstalig België en in Nederland. Ik zie twee mogelijke verklaringen voor die doorbraak bij ons: het ontbreken van een democratische conservatieve partij als alternatief voor het Vlaams Blok en de manipulatieve (onethische) wervingsstrategie van het Blok. Op de eerste hypothetische verklaring, enkele maanden geleden nog naar voren geschoven door Johan Leman, ga ik hier

Leo Lagrou

Vele kernleden en stichters van het Vlaams Blok zijn mensen met een collaboratieverleden. Zij lijden onder 'gekrenkte trots'.

”

niet nader in. Ik beperk mij tot een toelichting bij de tweede verklaring. In zijn wervingscampagne speelt het Vlaams Blok zeer handig (opportunistisch) en schaamteloos (onethisch) in op twee gevoeligheden: het gevoel van onzekerheid en angst en het egoïsme of eigenbelang.

VLAAMS BLOK VERSTERKT ONVEILIGHEIDSGEVOEL

Zoals algemeen gekend, dramatiseert het Vlaams Blok de onveiligheid en versterkt het daardoor het onveiligheidsgevoel. Het induceren van angst is eigen aan paranoïde bewegingen. Een veralgemeend gevoel van onveiligheid versterkt de ervaring van onmacht en de vraag naar een machtige beschermer: een autoritair gezag dat beschikt over een sterk en paraat instrument: politie en leger. Een paranoïde beweging maakt in haar campagne overvloedig gebruik van de steeds beschikbare voorvallen van vandalisme, inbraken, roofovervallen. Het onveiligheidsgevoel wordt daarbij ook voortdurend gevoed door complottheorieën: de misdrijven worden niet opgehelderd, de daders niet bestraft omdat het apparaat dat instaat voor de ordehandhaving corrupt is, meeheult... En ook omdat de daders goed georganiseerd zijn en over een internationaal netwerk beschikken met vertakkingen tot in de hoogste regionen van de politiek en de economie. Dit discours bevat de boodschap dat wij onophoudelijk bedreigd worden, dat het gevaar toeneemt en dat wij er machteloos tegenoverstaan. Positieve of geruststellende informatie wordt genegeerd of verdacht gemaakt. Het manipulatieve van die indoctrinatie is dus - zeker wat ons land betreft - overduidelijk. Objectieve statistieken wijzen uit dat de Vlaamse steden behoren tot de meest veilige ter wereld.

BLOK APPELLEERT AAN EIGENBELANG: HET HEMDJE IS NADER DAN HET ROKJE

Het appèl aan eigenbelang wordt massaal en schaamteloos vertolkt door de slogan: eigen volk eerst. Het eigenbelang wordt wel wat gecamoufleerd door de verruiming tot het eigen volk. In feite gaat het om: mijn belangen eerst, of ik eerst. Dat is een zeer verraderlijk appèl omdat niemand daar onverschillig tegenover staat. Niemand hoeft zich speciaal in te spannen om op te komen voor zichzelf. Beschaving en opvoeding zijn er op gericht die spontane en exclusieve inzet voor het eigenbelang te beheersen en mensen te leren hoe zich in te zetten voor anderen: een zeer moeizame opgave. Dat is trouwens ook de centrale doelstelling van de politiek: het gemeenschappelijk belang stellen boven het eigenbelang. Het Blok voert anti-politiek, stelt zich inciviek op. Het biedt zijn kiezers een krachtige en erg giftige cocktail aan, die onveiligheidsgevoelens opwekt en hebzucht aanwakkert. Mensen in een villawijk die er warmpjes inzitten worden daardoor ook door de lokroep van het Blok aangesproken. Zij willen villa en auto beschermen tegen de dreiging van *home-* en *carjackers*, die overal op de loer liggen. Het succes van het Blok bij de rijken is volledig in strijd met de algemeen gangbare theorie dat extreem-rechts vooral garen spint bij economische crisissen. Het succes van het nationaal-socialisme in Duitsland werd steeds in verband gebracht met de miserie en malaise van de jaren dertig. Bij ons breekt het Blok nu door, uitgerekend in tijden van ongeëvenaarde welstand. Vlaanderen is thans een van rijkste regio's ter wereld met het uitzicht op nog meer welvaart.

ARMEN ZIJN DE VIJANDEN VAN HET BLOK

Het contrast tussen deze nog nooit geziene welvaart en de armoede van de derde wereld, van het Zuiden, zou aanleiding kunnen geven tot solidariteit en vrijgevigheid. Het besef dat dit grote verschil in welvaart moeilijk te rechtvaardigen is, zou daar moeten toe bijdragen. Het Blok heeft echter een totaal andere, een racistische boodschap. De armen van de derde wereld, waarmee wij in een geest van burgerzin zouden moeten delen, bedreigen onze welvaart. De migranten zijn onze vijanden. Wij moeten onze grenzen sluiten en de illegalen onmiddellijk en hardhandig buitensluiten. Het zijn tenslotte die armoezaaiers die de inbraken plegen en herrie schoppen. De racistische reflex vormt zo het sluitstuk van een programma-aanbod dat steunt op intimidatie en hebzucht.

VLAAMS BLOK-KIEZER HEEFT DUS ONGELIJK

Leo Lagrou

De racistische reflex vormt het sluitstuk van een programma dat steunt op intimidatie en hebzucht. ”

Leo Lagrou

Men moet zich afvragen waarom mensen zich nú onzeker en angstig voelen en of dat nu méér het geval is dan vroeger. ”

Heeft de kiezer altijd gelijk, ook als hij op het Vlaams Blok stemt? Neen, heel zeker niet, want die kiezers laten zich verleiden door een appèl aan hun zwakke kanten, hun duistere aanleg: hun irrationele angsten en bekrompen hebzucht. Vele nette lieden die voor het Blok stemmen, geven zich daar trouwens rekenschap van. Zij schamen er zich voor en komen er daarom niet voor uit. Dat verklaart waarom het aantal Blokstemmers bij peilingen

schromelijk onderschat wordt. Hebben de traditionele of democratische politieke partijen gelijk als zij pogen de thema's en strategieën van het Blok over te nemen, om het

op die manier de wind uit de zeilen te halen? Ik meen ten stelligste van niet, want daardoor legitimeren zij anti-politiek en incivisme.

Als wij de Vlaams Blok-kiezer in het ongelijk stellen, betekent dit niet dat wij hem meteen ook veroordelen. Uit wat voorafging, zal wel gebleken zijn dat de strategie en het programma-aanbod van het Blok bijzonder goed afgestemd zijn op een verscheidenheid van noden. Als dergelijk programma dan nog gebracht wordt door charismatische leiders en uitgedragen door militanten die, waar ze wonen en werken, voeling hebben met de mensen, kan dat leiden tot een grote aanhang. De mensen moeten dus gewaarschuwd worden voor de misleidingsmanoeuvres van deze rattenvangers van Hameln. Dat houdt ook in dat zij geconfronteerd worden met hun persoonlijke verantwoordelijkheid: dat zij voldoende volwassen, intelligent en gewetensvol moeten zijn om zich niet te laten vangen.

NOOD AAN LEEFBARE SAMENLEVING

De democratische politici van hun kant moeten beseffen dat onzekerheid en materialisme een voedingsbodem zijn voor incivisme *à la* Vlaams Blok. Een samenleving die beheerst wordt door een systeem van wereldwijde wedijver, door het grenzeloos winstbejag van speculanten en door consumptiedwang brengt onzekerheid en angst voort en rechtvaardigt hebzucht. Dit soort maatschappij wordt mee tot stand gebracht en gestuurd door democratische politici. Extreem-rechtse paranoïde bewegingen buiten er de uitwassen van uit. Onze politici moeten er over waken dat onze samenleving leefbaar blijft voor iedereen, zonder de klok terug te draaien naar vroeger, toen het eigen volk - volkomen te goeder trouw - nog eerst stond, omdat men van het andere volk nog geen weet had.